

Rapport från studiebesök i Lissabon, Portugal, april 2019

Sacos fackliga stipendiefond

Författare

Stefan Gudmundsson, Sveriges Ingenjörer

Hans Franklin, Civilekonomerna

Maj 2019

Innehållsförteckning

1. Syftet med resan
2. Bakgrund
3. Rapportförfattarna
4. Reseberättelse - aktiviteter och deras ändamål
5. Erfarenheter och slutsatser

1. Syftet med resan

Sverige och Portugal är två länder med jämnstora befolkningar, cirka tio miljoner bor i respektive land. I övrigt finns det mycket som skiljer länderna åt. De befinner sig i en varsin ända av Europa.

Sverige i norra Europa, en region som präglas av hög levnadsstandard, höga löner och ett socialt skyddsnetz som tål att jämföras.

Portugal i sitt sydvästra hörn av Europa har andra förutsättningar vad gäller de ovan nämnda variablerna. Landet har med europeiska och internationella mått en hög utlandsskuld och var ett av de länder som hamnade i fokus efter den internationella finanskrisen 2008. Portugal pekades ut som ett av de länder, tillsammans med bland annat Irland, Spanien och Italien, som kunde komma att drabbas av en liknande ekonomisk kris som den Grekland fick känna på.

I slutändan har det visat sig att Portugal inte hamnade i samma ekonomiska kris som Grekland. Men stora besparingar i de offentliga utgifterna har gjorts och sparpaketet har införts som har kommit att drabba stora delar av samhället och många av landets medborgare på ett kännbart sätt.

Portugal har på senare tid börjat hämta sig och landet har infört flera reformer som syftar till att få fart på ekonomin. Man kan se att återhämtningen tar mer och mer fart. Landet har under de senaste fem åren arbetat på ett systematiskt och genomtänkt sätt för att stärka ekonomin. Exempelvis satsar Portugal hårt på att underlätta för företag inom teknisk industri att etablera sig i landet.

Detta är så klart positivt på många sätt, men samtidigt har detta inneburit att Portugal är inne och konkurrerar med Sverige på en marknad där svenskarna under en lång tid utmärkt sig som ett framgångsrikt land. Sverige har varit ett av de mest framgångsrika länderna när det gäller att starta upp och etablera tekniskt innovativa företag.

Globalisering och ökad konkurrens gör att länderna inom bland annat EU slåss om att tillhandahålla ett så företagsvänligt klimat som möjligt för de nya tekniska företag som bildas. Att fokus hamnat på just tekniska företag har att göra med att dessa företag på kort tid blivit en allt större maktfaktor i samhällsekonomin och inte minst på arbetsmarknaden.

Portugal har satsat hårt de senaste åren för att skapa så bra förutsättningar som möjligt för innovativa och expansiva företag. Landet har satsat stort på att skapa ett företagsvänligt klimat med förenklade regler för start av företag, kortare process för att genomföra en företagsetablering och en fokusering på att skapa låga kostnader för de tekniska företag som etablerar sig genom flytt eller uppstart.

Syftet med vår resa är att vi vill studera hur arbetsvillkoren och arbetsmiljön har kommit att påverkas av den alltmer tilltagande konkurrensen inom tekniskt innovativa företag.

Hur har detta påverkat det fackliga arbetet och villkoren för de som arbetar i dessa företag?

Vilka konsekvenser kan detta få för oss i Sverige då vi bedöms vara ett av de länder som kommer att ta upp kampen med Portugal och kämpa om att få de nya teknikorienterade företagen att etablera sig i landet?

Kan man förvänta sig inskränkningar vad gäller arbetstagarnas villkor eller etableras nya arbetsätt och belöningssystem som säkerställer hög motivation och god arbetsmiljö för de som arbetar inom företagen?

Hur förbereder vi oss från fackligt håll för att skapa goda förutsättningar för företagen samtidigt som vi värnar konkurrenskraftiga villkor för de som arbetar i företagen?

2. Bakgrund

Samhället står inför stora förändringar på många plan. Dagligen diskuterar och analyserar vi hur exempelvis vårt arbetsliv påverkas av automatisering, ständigt förändrade och uppdaterade tekniska processer samt införandet av artificiell intelligens.

Den tekniska utvecklingen är inte bara viktig och påtaglig, den är till stora delar styrande. Detta gör att företag som arbetar med teknisk innovation och utveckling flyttar fram sina positioner, inte bara genom att tillhandahålla nya tekniska produkter och tjänster, utan även genom att de blir allt fler, allt större och mer inflytelserika som arbetsgivare.

Eftersom företagen inom denna bransch växer och utvecklas och plockar andelar på arbetsmarknaden från traditionella industri- och tjänsteföretag, så blir det också allt viktigare att tillhandahålla ett gynnsamt klimat för dessa företag.

Portugal håller på att etablera sig som en ny tech-hub i Europa. Under de senaste åren kan man se att bland annat svenska tekniska företag flyttar delar av sin verksamhet till Portugal och då främst Lissabon.

Det var under 2016 som Portugal på allvar började etablera sig som en tech-hub i Europa. Portugal har medvetet gjort denna satsning för att komma ur den svåra ekonomiska situation som landet befunnit sig i sedan 2008.

Den portugisiska regeringen har som ett av sina huvudsakliga mål inför år 2020 att skapa ett företagsklimat som gör att Portugal attraherar innovation och investeringar. Utländska företag ska erbjudas goda möjligheter att flytta sin verksamhet till Portugal och där åtnjuta fördelar som gör att företagen kan bli välmående och expandera.

Portugal har jobbat mycket med att förenkla och förändra lagstiftningen så att investeringar underlättas och de som är beredda att satsa kan kompenseras bland annat i form av låga företagskatter. Ett av sätten att locka till sig utländska investerare och samtidigt gynna det inhemska företagsklimatet har varit att ge start-up-företag en rejält reducerad skatt, i vissa fall så låg som sju procent.

De offentliga satsningarna har kompletterats av initiativ tagna av privata aktörer. Exempelvis har det i Lissabon startats en hel del företagsinkubatorer och framtidslaboratorier. Syftet har främst varit att få fart på den innovativa och expansiva tekniska sektorn.

För ett par år sedan gjordes en rangordning av ESI, the European Startup Initiative, gällande vilka länder och städer som tillhandahåller den bästa start-up-miljön för nya företag. Lissabon kom på femte plats efter städer som London och Berlin. Innan undersökningen gjordes var den förväntade placeringen för Lissabon en 25:e plats. I samma undersökning placerade sig Stockholm strax efter Lissabon, på plats nummer sju. Undersökningen visar att Lissabon på senare år etablerat sig i toppen av de städer som ger en attraktiv miljö för nystartade företag.

Portugal har under de senaste åren satsat hårt på att bygga ut bredbandtäckningen och gjort andra stora investeringar i syfte att stärka IT-infrastrukturen. Endast två promille av hushållen i Portugal har inte tillgång till fast bredband.

Portugals arbetskraft är i ett internationellt perspektiv välutbildad. En fjärdedel av den vuxna befolkningen har en akademisk utbildning och hela 43 procent av studenterna på universiteten skaffar sig en teknisk utbildning. Samtidigt som arbetskraften är välutbildad så är arbetskraftskostnaden mycket låg jämfört med andra EU-länder. I Portugal är timkostnaden för en anställd knappt hälften av den genomsnittliga kostnaden i EU.

Goda språkkunskaper är också en parameter att väga in i förklaringen till Portugals attraktivitet för nya företag som försöker etablera sig internationellt. Nästan två tredjedelar av portugiserna pratar minst ett språk utöver sitt modersmål.

Portugal har också jobbat hårt på att göra den byråkratiska processen vid företagsstart så enkel och snabb som möjligt. Om man tittar ur ett globalt perspektiv så positionerar sig Portugal bland de tio främsta länderna i världen när det gäller att skapa enkla processer och korta ledtider för uppstart av nya företag.

Det kan alltså konstateras att Portugal sedan ett antal år tillbaka arbetat hårt, och fortfarande gör, för att skapa en attraktiv miljö för företag. Särskilda satsningar har gjorts för att lyfta de tekniska företagen och då med särskilt fokus på nystartade och innovativa företag. Anledningen är så klart för att det bedöms finnas en stor framtidspotential i dessa företag. Om Portugal attraherar företagen och företagen lyckas med sin verksamhet så ger detta stora positiva följdverkningar på många håll inom landets ekonomi. Satsningen är viktig, närmast avgörande, för att skapa rimliga förutsättningar för ett välmående samhälle i ett land där demografin pekar på att allt färre ska försörja allt fler.

3. Rapportförfattarna

Stefan Gudmundsson

Jag är anställd på Sveriges Ingenjörer sedan fem år tillbaka. Jag har mitt kontor i Malmö och mitt arbetsområde är den privata sektorn. Innan jag kom till min nuvarande arbetsplats har jag under lång tid jobbat inom den kommunala sektorn som HR-chef för en av förvaltningarna inom Malmö stad. Innan dess har jag jobbat i vårdsvängen och studerat bland annat socialantropologi.

Hans Franklin

Jag arbetar som ombudsman i Malmö för Civilekonomerna och har så gjort i snart fyra år. Innan jag började arbeta på Civilekonomerna så jobbade jag inom HR, bland annat som arbetsrättslig förhandlare på Tullverket och som sektionschef på Polisen.

4. Reseberättelse – aktiviteter och deras ändamål

(Stefan)

Lissabon möter oss med ett soligt leende och med ens, i taxifärden från flygplatsen mot hotellet får vi lära känna ett av de ”marknadsmässiga fenomen” som skiljer sig från det vi är vana vid, taxichauffören tar ej emot betalkort, endast kontanter gäller! Nåväl, ett stopp vid en bensinmack så var det löst.

Väl vid hotellet är klockan endast 10.00 på förmiddagen så vi lämnar väskorna och ger oss med ens ut på gatorna. Härligt att direkt få känna att man är en del av något riktigt som sker, ett folkhav traskandes gemensamt i flock, mot samma mål. Alla har rosafärgade t-shirts som har trycken ”Medi...något” och ”Salu...något”. Hmm, gissningslek! Verkar ju ”medicinskt” på något vis.

Vad kan vi mer lista ut genom att närma oss folkmassan och titta lite mer noggrant? Det verkar mest vara kvinnor i folkhavet, ja nog verkar det vara kvinnor till 95 procent eller mer. En manifestation till fördel för forskning kanske? Vi gissar på bröstcancer.

Vi fortsätter neråt. Ja, det är en kulle som vi går nedför, mot floden och mot centrum, några spårvagnar har vi dock inte sett ännu. Det vi ser mer av är grandiosa väggmålningar på fasaderna, känner igen detta ”urbana konstfenomen” från Malmö och från många andra städer. Det lyser verkligen upp stadsdelar som annars hade förpassats till minnets djupa hålor där menlösa intryck har en tendens att försvinna. Nu minns jag dessa fasader och stadsdelar mycket väl. Ett annat minne kommer att bli en liten men betydelsefull slogan som vi

ser taggad, (eller klottrad för den som vill), på en husvägg; ”Tourists go home!”

Den ”slogan”, fick vi veta två dagar senare när vi mötte den trevliga ambassadören Helena Pilsas Ahlin, hör ihop med växande framgång och välstånd såväl som växande bekymmer i denna pittoreska stad.

Förresten, på ämnet, en god vän sade nyligen då vi talade om just turism och hur viktigt det kan vara, ja avgörande helt enkelt för ett lands och/eller en stads ekonomi, att det finns nog många städer som har ”en ambivalent attityd till turism”.

Jag funderade då på min hemstad Malmö och kunde snabbt konstatera att jag inte stött på den ambivalensen, än.

Men jag har ju inte heller stött på turism i stora mått i Malmö. Samtidigt är Malmö något större än Lissabon tror jag, om man inte räknar med storstadsområdena som omger Lissabon. Hmm.

Promenaden verkar aldrig ta slut denna soliga och sköna söndag i Lissabon, och likt många turister, eller som vi nog snarare ser på oss själva, ”studerande besökare”, promenerar vi alldeles för länge innan vi till slut bestämmer oss för vilket matstopp vi ska göra. Det finns ju så mycket att välja på!

Kanin har jag inte sett på menyerna än men mycket fisk, såklart.

Mötena som är bokade tar plats på måndagen, tisdagen och onsdagen. Denna söndag var tänkt som res- och planeringsdag och vi hade dessutom köpt biljetter till en fotbollsmatch, Benfica vs. Tondela på söndagskvällen. Någon valde dock att flytta den matchen till lördagen (dagen innan), så det blev massor med steg i stegräknaren istället! Tror att jag faktiskt somnade innan jag hann krypa in under lakanen på hotellrummet på kvällen.

(Hans)

Den andra dagen på vår resa beger vi oss till den svenska ambassaden i Lissabon. Vi får använda både våra kartor som vi köpt dagen innan, GPS:en i våra mobiler och en del intuition för att komma fram till ambassaden. Det visar sig att den ligger precis bredvid parlamentsbyggnaden och med en liten park precis framför sig och inte speciellt långt från sundet som delar staden i två delar. Så läget är det inget fel på, vare sig det handlar om utsikt eller närhet till landets makthavare.

Vi har stämt möte med Eduardo Santos som är lokalanställd på ambassaden. Eduardo arbetar med diverse administrativa göromål och han är egentligen pensionär men jobbar extra på ambassaden. Vi har valt att träffa Eduardo för att få en ökad kunskap om hur livet och då främst arbetslivet fungerar i Portugal.

Eduardo berättar entusiastiskt om allt från familjelivet och de utmaningar som finns för unga och gamla portugiser till de förutsättningar som gäller för företag och dess anställda.

Portugal har problem med sin stora statsskuld (den är på över 100 procent av BNP) och de svaga offentliga finanserna. Bland annat sjukvårdssektorn har drabbats hårt av nedskärningar och sjukhus och andra vårdinrättningar lider av problem med att rekrytera och behålla personal eftersom lönerna är låga.

Lönerna inom flera samhällssektorer har stått stilla sedan år 2011. Detta är en av de tydligaste konsekvenserna av den dåliga ekonomi som landet har och nu kämpar för att få bukt med. Det är främst yrkesgrupper inom den offentliga sektorn som fått frysta löner, bland annat domarna, poliserna och sjuksköterskorna.

I Portugal finns lagstiftning som anger att minimilönen är cirka 700 Euro efter skatt. För offentligt anställda är minimilönen något lägre, cirka 635 Euro när skatten är betald. Ungefär tio procent av de som finns på arbetsmarknaden har minimilön.

Eduardo berättar att det är oroligt på arbetsmarknaden på många sätt. Många är missnöjda och det finns många grupper vars intressen som kolliderar. Fackföreningarna har låg anslutningsgrad och de kämpar för att behålla något att säga till om. Anslutningsgraden i privat sektor ligger på runt tio procent och inom offentlig sektor på 50 procent.

Många av de unga portugiserna som är välutbildade och pratar flera språk väljer att lämna landet i hopp om att kunna tjäna mer pengar. Många flyttar till Frankrike eller Tyskland.

Men det finns också positiva signaler. Arbetslösheten har sjunkit från 15 procent 2011 till endast sex procent innevarande år.

De flesta jobben som skapats har dock kommit till i turistnäringen, som präglas av låga löner och otrygga tidsbegränsade anställningar.

Den tredje dagen beger vi oss efter frukost till ambassaden igen. Denna gång har vi lite lättare att orientera oss och receptionisten på ambassaden vinkar glatt in oss. Vi vinkar glatt tillbaka och stegar in i samma konferensrum som dagen innan. Vi känner oss nästan lite hemma. Konferensrummet påminner lite om ett svenskt vardagsrum med mycket böcker och spritt i rummet finns diverse föremål som avslöjar att vi befinner oss på svensk mark. Det är allt från Orreforsvasar till böcker om kanelbullar.

Idag är vi på ambassaden för att träffa Elin Forzelius och Jennifer Ekström som båda jobbar för Svenska Handelskammaren i Portugal, eller som den heter på portugisiska: Camara de comercio Luso-Suecia. Elin och Jennifer är anställda på lokala kontrakt. Anledningen att de sitter i ambassadens lokaler hänger samman med pragmatism och historia.

Syftet med besöket är att få lite fördjupade kunskaper kring förhållandena på den portugisiska arbetsmarknaden.

Elin och Jennifer berättar att de fackliga organisationerna har en mycket mer begränsad roll än i Sverige. Anslutningsgraden är som vi tidigare nämnt låg och de fackliga organisationerna är på det politiska planet starkt dragna åt vänster. Arbetsmarknaden är orolig och många grupper kämpar för att förbättra sina villkor. Problemet är att eftersom anslutningsgraden är låg så har inte de fackliga organisationerna ett starkt stöd i ryggen av sina medlemmar. De saknar därför till stor del mandat och trovärdighet.

När arbetsmarknadspolitiken diskuteras och viktiga beslut ska tas så sker detta i en trojka som består av representanter från regeringen, arbetsgivarna och de fackliga organisationerna.

Portugal är ett ingenjörstätt land och många unga skaffar sig avancerade utbildningar men lockas utomlands då villkoren på den inhemska arbetsmarknaden är dåliga. Lönerna är låga och villkoren i övrigt är pressade till ett minimum. Inte ens de som har riktigt långa och eftertraktade utbildningar kan alltid räkna med en bra lön.

I Portugal är det svårare och dyrare att säga upp personal på grund av arbetsbrist än det är i Sverige. De anställda är ofta väldigt lojala mot sin arbetsgivare och de stannar ofta kvar under lång tid i sina anställningar.

Tiden rusar fram och efter några timmars samtal avslutar vi vårt samtal med Elin och Jennifer och beger oss ut i Lissabon i jakt på en sen lunch. Som tur är hittar vi ett matställe med utsikt över takåsar och hav. Det gör att maten smakar lite bättre.

Därefter beger vi oss tillbaka på ambassaden för ett möte med ambassadören Helena Pilsas Ahlin. Helena berättar lite om hur situationen i Portugal ser ut utanför Lissabon, de delar av landet som vi inte ser under vårt besök och därför inte får en så klar uppfattning av. Utanför Lissabon är fattigdomen mer påtaglig och många lever under tuffa levnadsförhållanden. Unga människor har svårt att flytta hemifrån och skapa ett eget liv. Många familjer lever tätt i hop över generationsgränserna. Inte alltid för att man vill, utanför att man

måste. Det är svårt för ett ensamhushåll att klara sig ekonomiskt även om man har utbildning i bagaget och en anställning med normala inhemska villkor. Unga portugiser som vill ha mer frihet än vad de faktiska omständigheterna på hemmaplan kan erbjuda åker utomlands. På så sätt dräneras landet på välutbildade, unga människor.

Vi pratar med Helena inte bara om Portugal, utan hela världen, men det är en helt annan historia. Vi tar inte det här!

På kvällen den tredje dagen åker Stefan hem.

Den fjärde dagen blir det ett besök hos en facklig organisation som heter SNESUP, Sindicato Nacional do Ensino Superior. Det är en facklig organisation för universitetslärare. Motsvarande organisation i Sverige är med största sannolikhet SULF.

Jag träffar Goncalo Leite Velho som är organisationens president. Vid sin sida har han en assistent vars namn jag aldrig får reda på. Syftet med vårt samtal är att försöka få fram en bild av i vilken kontext de fackliga organisationerna verkar i Portugal.

Goncalo berättar att de fackliga organisationerna har svårt att hävda sig och skapa en trovärdighet. Stor del av arbetet är ideellt och det är svårt att hitta personer som vill jobba med fackliga frågor. De fackliga organisationerna har låg status och de är kraftigt ifrågasatta från många håll. Inte minst befolkningen i stort som anser att de fackliga organisationerna skapar oro i samhället genom att organisera strejker och demonstrationer.

Goncalo berättar att i många fall har yrkesgrupperna på arbetsmarknaden börjat distansera sig ifrån de fackliga organisationerna på grund av deras impopularitet. En bidragande orsak är att fackföreningarna har väldigt tydlig politisk förankring i Portugal till de socialistiska och kommunistiska rörelserna. Goncalo säger att de mer välutbildade grupperna i samhället ibland inte känner igen sig i

den retorik och politik som fackföreningarna driver. Så är fallet bland annat med domarna.

De fackliga organisationerna tillhandahåller inte inkomstförsäkringar som i Sverige. De flesta ser de fackliga organisationerna som en form av lågbudgetalternativ till en advokat- eller juristfirma med inriktning mot arbetsrätt.

De fackliga organisationerna har alltså en väldigt tuff tillvaro och de kämpar för sin överlevnad och för att bevara någon form av existensberättigande. De har svårt att utgöra en seriös och kraftfull motpart till arbetsgivarsidan.

Efter besöket hos SNESUP var studieresan avklarad. Det var fina och lärorika dagar vi hade i Lissabon. Att resa till, se och uppleva andra länder och städer ger möjlighet till perspektiv och lärdomar. Några av dem kommer nedan!

5. Erfarenheter och slutsatser

Portugal är det land inom EU som alltmer har kommit att etablera sig som "The new tech-hub in Europe". Sverige och Portugal är här starka konkurrenter.

Anledningen att Portugal och Lissabon blivit attraktivt hänger samman med att regelverket för att starta företag har förenklats i Portugal samt att det finns en väldigt stor del välutbildad arbetskraft i Portugal. Många av de som har utbildat sig på universiteten har gjort det inom tekniska ämnen och de besitter generellt också god kompetens vad gäller engelska och andra språk. Dessutom är levnadsvillkoren i Portugal relativt goda och arbetskraften är billig i relation till många andra europeiska länder.

Ska vi svenskar vara oroliga för att jobben försvinner i Sverige och flyttar till Portugal? Ska vi sänka våra krav vad gäller arbetsvillkor för att på så sätt öka konkurrenskraften?

Vi tror att vi kan konkurrera med portugiserna i fråga om goda villkor för företagsetableringar och att tillhandahålla välutbildad arbetskraft. Vi kan göra detta genom att lyfta fram våra konkurrensfördelar.

Vi kommer säkerligen inte att kunna ge samma skattemässiga subventioner som Portugal arbetar med för att skapa attraktionskraft, på samma sätt kommer vi inte att kunna konkurrera med låg arbetskraftskostnad. Men genom att ge goda villkor för de som arbetar i Sverige kan vi attrahera utländsk välutbildad arbetskraft samt skapa goda incitament för den egna arbetskraften att stanna i landet istället för att söka sig utomlands i jakten på bra villkor. Här har vi möjligheter som Portugal för närvarande saknar. Genom att lyfta fram det som är våra styrkor och arbeta på att ytterligare förstärka detta kan vi nå konkurrensfördelar.

I framtiden kommer tillgången till välutbildad arbetskraft inom bland annat den tekniska sektorn vara av stor vikt för samhällsekonomi och företagens förutsättningar. Här kan Sverige marknadsföra det faktum att vi har en stabil arbetsmarknad med parter som resonerar och samarbetar. Vi skapar förutsättningar för trygga anställningar med goda villkor och hållbara lösningar vad gäller långsiktiga relationer mellan parterna på arbetsmarknaden. Vi ska inte göra avkall på anställningsvillkoren i syfte att konkurrera med andra länder, utan stärka dessa för att stärka konkurrenskraften.

Vi har till skillnad från många andra länder, däribland Portugal, starka fackliga organisationer. Detta ger oss möjlighet att förhandla fram bra villkor för de anställda, något som ger oss konkurrensfördelar i kampen om den välutbildade arbetskraften. Den fackliga anslutningsgraden i Sverige sjunker och trenden är tyvärr tydlig och oroande inför framtiden. För att inte tappa inflytande och trovärdighet på arbetsmarknaden är det viktigt att kontinuerligt utvärdera och anpassa de tjänster som de fackliga organisationerna erbjuder. Annars riskerar

de fackliga organisationerna att tappa mark och det kommer så klart att med tiden även påverka möjligheten att stärka anställningsvillkoren för de anställda. Vad det i slutändan kan leda till råder det säkert en hel del delade meningar kring. Men en risk är att attraktionskraften vi har för den utbildade arbetskraften minskar och med det följer en rad negativa konsekvenser, för de anställda, för företagen och för samhället i stort.

Allt måste så klart balanseras och sättas i relation till kostnader och vilket mervärde en insats eller en prioritering i slutändan skapar för såväl anställda som arbetsgivare.

För oss blev det uppenbart när vi pratade med portugiserna att de nordiska länderna utgör ett slags föredöme gällande arbetsvillkor och socialförsäkringssystem. Sydeuropa tittar avundsjukt på det samhälle, de trygghetsmekanismer och de strukturella förutsättningar som finns på arbetsmarknaden i norra Europa.

Förutom att jobba med att bibehålla de fackliga organisationernas position på arbetsmarknaden är våra erfarenheter från mötena nere i Portugal att det är centralt med byråkratiska processer som är smidiga och enkla i fråga om företagsetableringar och annat som påverkar arbetsmarknaden. I detta sammanhang är Portugal ett föregångsland. Här är det viktigt att de fackliga organisationerna är medvetna om detta, att vi verkar i rätt riktning och att vi tillsammans med arbetsgivarna försöka påverka politikerna till enkla och tydliga regler samt korta ledtider. Exempelvis processen kring arbetstillstånd för utländsk arbetskraft skulle kunna göras enklare och effektivare.

Vår slutsats är att ett recept för att skapa ett företagsvänligt klimat och en attraktiv arbetsmarknad för välutbildad arbetskraft är att jobba med;

- utökningar snarare än inskränkningar gällande goda anställningsvillkor för de anställda.

- Ständig omvärldsbevakning av vad den välutbildade arbetskraften efterfrågar inte bara i fråga om lön och andra anställningsvillkor, utan även i fråga om livsförutsättningarna i ett större perspektiv. Bostadsmarknad, trygghetssystem i samhället och infrastruktur påverkar också i hög grad arbetskraftens vilja och möjlighet till rörlighet över gränser.

Med detta vill vi tacka för oss och passa på att rikta ett särskilt varmt tack till Elisabeth Mohlkert, SRAT, och Sverige Ambassad i Lissabon som bidragit med mycket information och tid.